

เจตจำนงสู่อำนาจกับปรัชญาการศึกษาของฟูคุซาวะ ยุกิจิ

The Will to Power and Fukuzawa Yukichi's Philosophy of Education

สรายูทธ เลิศปัจจิมนันท์¹ และ รัตน์จิต ทองเปรม²

Sarayuddha Lhaspajchimanandh¹ and Ratjit Thongprem²

^{1,2} คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์

^{1,2} Faculty of Humanities and Applied Arts

^{1,2} มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

^{1,2} University of the Thai Chamber of Commerce

บทคัดย่อ

ปรัชญาการศึกษาของ ฟูคุซาวะ ยุกิจิ วางอยู่บนรากฐานของการแสวงหาวิทยาการความรู้ใหม่ในญี่ปุ่น โดยตอบโต้กับเจตจำนงสู่อำนาจของขงจื๊อในสังคมญี่ปุ่น บทความนี้มีเป้าหมายที่จะแสดงให้เห็นวิธีการทางการศึกษาของฟูคุซาวะที่มีความสอดคล้องกับปรัชญาปฏิบัตินิยม โดยแยกกระบวนการทัศน์ของการเรียนรู้ออกเป็นสองปทัธกะ 1) การเรียนรู้ที่แท้ ซึ่งจะให้ผลสัมฤทธิ์ในการสร้างเสริมภูมิปัญญาของผู้เรียนบนฐานของการมีอิสระเสรีภาพที่จะแสวงหาความรู้ และ 2) การเรียนรู้ที่ผิด ซึ่งจะให้ผลสัมฤทธิ์เพียงทักษะที่จะไปรับใช้อำนาจรัฐหรือผู้เป็นนาย แต่จะไม่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาของผู้เรียน ทั้งนี้ ผลจากการแยกปทัธกะทางการเรียนรู้ของฟูคุซาวะได้นำไปสู่การแตกหักกับระบบการศึกษาเก่าที่อยู่ภายใต้กรอบคิดของขงจื๊อ และในที่สุดจึงนำญี่ปุ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ที่เปิดรับทั้งปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ภายใต้พันธกิจคือเพื่อพัฒนาผู้คนและสังคมญี่ปุ่น

คำสำคัญ: ปรัชญาญี่ปุ่น, ปรัชญาการศึกษา, เจตจำนงสู่อำนาจ

Abstract

Educational philosophy of Fukuzawa Yukichi is a new fundamental knowledge in Japan. It argues the will to power of Confucius in Japanese society. This article aims to provides Fukuzawa's educational method related to pragmatism. Fukuzawa's method can be distinguished in terms of educational paradigm into two categories such as 1) real learning, which is to achieve to enhance the wisdom of learners based on freedom and independence, and 2) false learning, which is to achieve to train slaves for serving the state power or master but not to enhance the wisdom of learners. Recently, Fukuzawa's view points have broken the old education system under the Confucius paradigm and brought Japan toward a new paradigm of modern education open to Western philosophy and sciences with the aim to develop Japanese people and society.

Keywords: Japanese philosophy, philosophy of education, will to power

บทนำ

ฟูกุซาวะ ยูคิจิ (Fukuzawa Yukichi, ค.ศ. 1835-1901) ถือเป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญของยุคสมัยแห่งการปฏิรูปญี่ปุ่นในช่วงรัชศกเมจิ (Meiji restoration, ค.ศ. 1868-1962) มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความตระหนักถึงเสรีภาพแห่งการศึกษาหาความรู้ให้แก่ปัจเจกชนคนญี่ปุ่น อีกทั้งแนวความคิดและงานเขียนต่างๆ ของฟูกุซาวะก็นับได้ว่ามีอิทธิพลต่อสังคมญี่ปุ่นเป็นอย่างสูง ทั้งในด้านการขับเคลื่อนสังคมและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีคูปองการสูงสุดต่อแวดวงการศึกษาของประเทศญี่ปุ่น จากการที่ฟูกุซาวะก่อตั้งโรงเรียนเอกชนเคโอ และกำหนดทิศทางการศึกษาของโรงเรียนนี้ให้มีการนำวิชาความรู้ของตะวันตกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา โดยรากฐานนี้จึงส่งผลให้โรงเรียนเอกชนเคโอได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยเคโอในภายหลัง ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเอกชนที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งที่ยืนหยัดอยู่คู่กับสังคมญี่ปุ่นจวบจนถึงปัจจุบัน

ด้านความคิดและผลงาน ในบรรดางานเขียนทั้งหมดของฟูกุซาวะ มีงานชิ้นเอก 3 ชิ้น ที่สร้างกระแสดึงดูดแม้แต่บุคคลภายนอกประเทศญี่ปุ่นให้เหลียวมาศึกษาแนวความคิดของเขา เล่มแรก คือ *‘มุงสู่วิทยาการ’* (An Encouragement of Learning)¹ เป็นหนังสือรวบรวมข้อพิพาทตั้งแต่ปี ค.ศ. 1872-1876 ที่ฟูกุซาวะมีต่อวัฒนธรรมและการศึกษายุคใหม่ (modern education) เล่มที่สอง คือ *‘เปลี่ยงไพล์เอเชีย’* (Leave Asia)² ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1885 เป็นหนังสือที่ฟูกุซาวะเสนอข้อถกเถียงให้ประเทศญี่ปุ่นต้องละทิ้ง (reject) มรรควิธีเก่า ๆ ในแบบที่เอเชียเคยยึดถือกันมา

¹ หรือฉบับภาษาญี่ปุ่น คือ 『学問のすゝめ』 (Gakumon no susume: กะคุมง โนะ ซุซุเมะ)

² หรือฉบับภาษาญี่ปุ่น คือ 『脱亞論』 (Datsu-a-ron: ดะสึ-อะ-รง) ความหมายตามคำในภาษาญี่ปุ่นของงานเขียนชิ้นนี้เกิดจากการรวมกันของคำสามคำ ได้แก่ 脱 (datsu: ดะสึ) หมายถึง ถอดถอน, ปลดปล่อย หรือลี้จากก็ว่า และอีกคำ คือ 亞 (a: อะ) ซึ่งย่อมาจากคำว่า 亜細亞 (ajia: อะจิอะ) ซึ่งเป็นคำที่ญี่ปุ่นใช้ทับศัพท์คำว่า ‘เอเชีย’ ส่วนคำสุดท้ายคือ 論 (ron: รง) หมายถึง ความเรียง ข้อเขียน หรือบทความ เมื่อนำคำทั้งหมดมารวมกัน ผู้เขียนจึงถอดความว่า ‘เปลี่ยงไพล์เอเชีย’ เนื่องจากคำว่า เปลี่ยงไพล์ ในที่นี้มีความหมายว่า เลี่ยงลี้จากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง

อย่างช้านาน อาทิ ขนบจารีตแบบจีนหรือชาตินิยมแบบเกาหลี เป็นต้น พร้อมแนะนำให้ญี่ปุ่นลดละท่าทีปฏิเสธองค์ความรู้ที่มาจากตะวันตก ส่วนงานชิ้นเอกเล่มที่สามก็ได้รับการกล่าวถึงในวงกว้างมากเช่นกัน คือ *‘โครงร่างของทฤษฎีแห่งอารยธรรม’* (An Outline of a Theory of Civilization)³ ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1875 มีเนื้อหานำเสนอถึงนัยสำคัญของวัฒนธรรมตะวันตก โดยชี้ให้เห็นว่าญี่ปุ่นสมัยใหม่ก็สามารถประยุกต์แนวทางของตะวันตกมาใช้เป็นพื้นฐานทางอารยธรรมได้เช่นกัน (Celarent, 2014: 1213)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานชิ้นเอกอย่าง *มุงสู่วิทยาการ* ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามและความตั้งใจของฟูคุซาวะ ที่ต้องการชี้ชัดถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในกระบวนการสร้างคนจากการศึกษาเรียนรู้ ที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญอยู่ขณะนั้น ซึ่งเป็นปัญหาที่พัวพันไปถึงความขัดแย้งทางวัฒนธรรม และเป็นหนึ่งในสาเหตุของการมีความคิดต่อต้านวิทยาการหรือองค์ความรู้ที่มาจากตะวันตก แต่ถึงกระนั้น ภายใต้การเปลี่ยนแปลงยุคสมัยของญี่ปุ่น ที่มุ่งหมายจะพลิกโฉมหน้าของประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ได้ทำให้ผู้คนเล็งเห็นถึงความสำคัญต่อสิ่งที่ฟูคุซาวะวิพากษ์วิจารณ์สังคมญี่ปุ่น เป็นผลให้เกิดกระแสตอบรับในผลงานชิ้นนี้เป็นอย่างมาก ด้วยการมียอดจำหน่ายจากการตีพิมพ์ในญี่ปุ่นรวมกว่า 3.4 ล้านเล่ม จัดเป็นหนังสือทรงคุณค่าแห่งยุคที่มีอิทธิพลต่อทั้งปัญญาชนและผู้คนในสมัยนั้นเป็นอย่างสูง

ยิ่งไปกว่านั้น ใจความสำคัญที่ฟูคุซาวะพยายามสื่อสารผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาวัฒนธรรมและการศึกษาที่คอยกดทับศักยภาพการเรียนรู้ของคนญี่ปุ่นยังมีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกับสิ่งที่นิทซ์เช่ (Friedrich Nietzsche, 1844-1900) ได้เคยวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมทางปัญญาของสังคมเยอรมันในยุคสมัยของเขาด้วยเช่นกัน บทความนี้จึงมุ่งหมายที่จะอนุมานถึงทัศนะบางประการของฟูคุซาวะกับนิทซ์เช่ ที่มีความสอดคล้องกับมโนทัศน์เจตจำนงสุ่อ่านาจ (will to power) ซึ่งเป็นต้นตอของความขลาดเขลาทางปัญญา เพราะเป็นตัวการที่หล่อหลอมบรรทัดฐาน

³ หรือฉบับภาษาญี่ปุ่น คือ 『文明論の概略』 (Bunmeiron no gairyaku: บุนเมวโร โนะ ไกเรียวกุ)

ทางการศึกษาให้ตกอยู่ภายใต้ระบบศีลธรรมแบบมูลนายกับข้าทาส (master and slave) จนในที่สุดก็กลายเป็นวัฒนธรรมของการศึกษาที่ถูกอำนาจเข้ามาลดทอนศักยภาพทางปัญญา และปิดกั้นเสรีภาพแห่งการเรียนรู้ของผู้คนในสังคม ดังที่นิทซ์เซ่เคยย้าเตือนปัญญาชนคนเยอรมันว่า

ข้าพเจ้าขอสำหรับว่า ประชาชนที่ยังเชื่องเชื่อยอย่างไร้ยางอาย ด้วยการอยู่ภายใต้คำสั่ง... และไม่มีใครรู้สึกชิงชังต่อศัตรูของเขาเอง... ครั้งหนึ่งคนเยอรมันเคยได้รับการกล่าวขานว่า พวกเขาคือชนชาติแห่งนักคิด แล้วตอนนี้พวกเขายังครุ่นคิดอะไรกันอยู่บ้าง? บัดนี้คนเยอรมันถูกความซึมกระเทือนเกาะกุมจิตใจ บัดนี้คนเยอรมันผิพองหมองใจ การเมืองกลืนกินศักยภาพในการใช้สติปัญญาของพวกเขาอย่างสาหัสสากรรจ์ ‘เยอรมัน อะไรก็เยอรมัน’ ข้าพเจ้าหัวนเกรงนั่นแลคือจุดจบของปรัชญาเยอรมัน⁴ (Nietzsche, 1998: 37)

คำกล่าวของนิทซ์เซ่ ได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อผู้มีอำนาจใช้อำนาจอย่างมิชอบผ่านระบบการเมือง และทำให้ผู้คนขาดศักยภาพทางปัญญา จนถึงขั้นที่ไม่รู้สึกรังเกียจศัตรูผู้ที่กำลังใช้อำนาจบาตรใหญ่ในการกดขี่ผู้คนในสังคมอยู่ โดยอำนาจกำหนดทิศทางการรู้/การศึกษา มาเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมที่จะสั่งให้คนคิดหรือห้ามคิดในเรื่องใด ๆ ตามความต้องการของผู้มีอำนาจ ในแง่เดียวกันนี้ พุคฺชาวะเองก็เป็นบุคคลเฉกเช่นกับนิทซ์เซ่ ที่คอยย้าเตือนปัญญาชนคนญี่ปุ่น

⁴ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ: I would add that people here still obey without being humiliated by obedience ... And no one despises his opponent... The Germans—they used once to be called the nation of thinkers:* do they still think at all nowadays?—The Germans now are bored with the mind, the Germans now distrust the mind; politics swallows up all their ability to take really intellectual things seriously—‘Deutschland, Deutschland iiber Alles’, I am afraid that was the end of German philosophy.

ให้มองเห็นถึงอำนาจที่แฝงเร้นอยู่ในชนบความคิดทางการศึกษาแบบขงจื้อ ซึ่งถูกผู้มีอำนาจนำมาใช้เป็นเครื่องมือลดทอนการเรียนรู้ของปัจเจกลงให้อยู่ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมแบบขงจื้อ

เนื่องจาก กระแสหลักของการศึกษาในสมัยนั้นคือการเรียนปรัชญาขงจื้อ และตัวของฟูคุซาวะเองก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญคนหนึ่งในเรื่องจีนโบราณศึกษา และยังคงเคยเรียนวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาจากโรงเรียนเอกชนที่เปิดสอนเกี่ยวกับฮอลแลนด์ศึกษา ทั้งหมดนี้จึงกลายเป็นปัจจัยช่วยบ่มเพาะรากฐานและมุมมองของฟูคุซาวะที่มีต่อการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายการศึกษาแบบอนุรักษนิยมในญี่ปุ่น โดยแสดงความเห็นว่ระบบการศึกษาแบบปรัชญาขงจื้อที่เน้นความกตัญญูและความรู้สึกจงรักภักดีอย่างที่เคยเป็นมาในอดีตไม่เหมาะกับยุคสมัยใหม่ของญี่ปุ่นอีกต่อไป จนถึงขั้นที่ฟูคุซาวะเปรียบเทียบตัวเองในฐานะที่เคยเป็นหนึ่งในผู้เคยร่ำเรียนวิชาจีนโบราณศึกษาว่า ‘เป็นพวกกินบนเรือน ขี้อวดบนหลังคา’ (Komuro, 2013: 3-4)

ไม่เพียงเท่านั้น ในปี ค.ศ. 1881 หลังเปลี่ยนรัฐบาล นโยบายด้านการศึกษา มีทิศทางเป็นแนวอนุรักษนิยมมากขึ้นหลายประการ อาทิ ให้ความสำคัญต่อการศึกษารัฐธรรมนูญเพื่อส่งเสริมศีลธรรม เชิดชูสนับสนุนการศึกษาในแบบเยอรมันซึ่งมีความเป็นชาตินิยมเข้มข้น แทนการศึกษาแบบอังกฤษหรืออเมริกาที่รับเข้ามาหลังการปฏิรูปเมจิ และมีแนวโน้มปลุกฝังความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิในฐานะข้าแผ่นดิน จึงเท่ากับรัฐได้พยายามทำตัวเป็นผู้ผูกขาดการศึกษาแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับปรัชญาการศึกษาของฟูคุซาวะ เพราะโดยทัศนะของฟูคุซาวะแล้ว การศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นเอกเทศ และไม่ควรเป็นสิ่งที่ตกอยู่ใต้อาณัติของรัฐ เพราะจะทำให้การศึกษาไม่เป็นอิสระจากการเมือง และส่งผลให้ผู้คนขาดเสรีภาพในการแสวงหาความรู้ (Komuro, 2013: 11-12)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาเชิดชูการศึกษาแบบอนุรักษนิยมเข้มข้นก็มิได้เป็นผลดีต่อญี่ปุ่นที่กำลังอยู่ในช่วงปฏิรูปประเทศเพื่อก้าวไปสู่ภาวะความเป็นสมัยใหม่ ในแง่หนึ่งจึงกล่าวได้ว่า มุมมองของฟูคุซาวะที่มีต่อปัญหาด้านการศึกษานั้น อยู่ภายใต้บริบทเดียวกับนิทซ์เซ่ ที่มองว่ระบบการศึกษาที่ถูกควบคุมโดยอำนาจทางการเมือง ถือเป็นการศึกษาที่สร้างอุปสรรคให้กับสังคม บทความนี้จึงมีเป้าหมายที่จะนำเสนอ

แนวความคิดด้านปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสฯ ตามที่เขาได้แสดงทัศนะในงานเขียนชิ้นสำคัญ คือ *มั่งงูวิทยากร*⁵ โดยวิเคราะห์และตีความผ่านมโนทัศน์เจตจำนงสู่อำนาจเป็นสำคัญ

กรอบแนวความคิดเรื่องเจตจำนงสู่อำนาจต่อระบบการศึกษา

ธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตโดยทั่วไปจะมีลักษณะของการใช้อำนาจเข้ากดขี่กัน โดยเฉพาะในมิติของมนุษย์ก็จะมีความซับซ้อนของรูปแบบที่จะอาศัยอำนาจเข้ากดขี่ต่อกัน ผู้มีอำนาจมากย่อมกดขี่ผู้มีอำนาจน้อย ส่วนผู้มีอำนาจน้อยที่ถูกกดขี่ในกาลเทศะหนึ่ง ก็มีแนวโน้มที่จะไปกดขี่ผู้มีอำนาจน้อยกว่าตนเองในกาลเทศะอื่นต่อไป ธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตที่เอารัดเอาเปรียบกันเช่นนี้เกิดขึ้นจากสิ่งที่เรียกว่าเจตจำนงสู่อำนาจ ซึ่งเป็นเจตจำนงแห่งการเอาชีวิตรอดในโลกที่เต็มไปด้วยอำนาจ ในสถานการณ์หนึ่งหรือกาลเทศะหนึ่ง ผู้ที่อยู่เหนือกว่าย่อมมีเจตจำนงที่จะแสดงออกถึงการใช้อำนาจ ส่วนผู้ที่อ่อนด้อยกว่าก็จะแสดงออกถึงการยอมตนตกอยู่ใต้อำนาจ ซึ่งภาวะที่แสดงออกในสองบทบาทนี้ เป็นสิ่งที่นิทซ์เรียกว่าระบบศีลธรรมแบบมุลนายกับข้าทาส ซึ่งเป็นบทบาทที่ไม่ตายตัวและสามารถสลับสับเปลี่ยนไปตามเจตจำนงสู่อำนาจของแต่ละบุคคล ณ กาลหนึ่งหรือเทศะหนึ่ง

แนวความคิดเรื่องเจตจำนงสู่อำนาจ เป็นข้อเสนอก่ที่เกิดจากทัศนะของนิทซ์ผู้ซึ่งมีมุมมองต่อโลกที่เราดำรงชีวิตว่า ทั้งหมดล้วนติดข้องอยู่กับการล่าแดงออกของเจตจำนงสู่อำนาจ เพื่อไปสู่สิ่งที่ดีกว่า สัตว์ทั้งหลายรวมถึงมนุษย์จึงต้องแสดงอำนาจโดยการประกาศเจตจำนงที่จะกดขี่สัตว์อื่นหรือผู้อื่น ธรรมชาติของโลกนี้จึงเป็นวัฏจักรของอำนาจที่หักหาญตัวมันเองซ้ำแล้วซ้ำเล่า และมนุษย์ส่วนใหญ่ก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติของการหักหาญตัวเองได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้ที่ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติเช่นนี้ได้ดีย่อมมีอำนาจในฐานะมุลนาย ส่วนผู้ที่ไม่เท่าทันก็ยอมเป็นได้เพียงฝูงชนที่อยู่ในฐานะของข้าทาส ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่นิทซ์เพียรชี้ให้เห็นว่า มีบางสิ่ง

⁵ โดยบทความนี้จะอ้างถึงข้อความของพุทธทาสฯผ่านต้นฉบับภาษาญี่ปุ่นที่ถูกแปลสู่ภาษาไทย ภายใต้บรรณาธิการ กำชัย หลายสรรพสิริ

บางอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์ และสิ่งนั้นก็คือ เจตจำนงสุ่อำนาก (Gordon, 1999: 136, 185)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเจตจำนงสุ่อำนากจะเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของปัจเจกก็ตาม แต่ถึงที่สุดแล้ว เจตจำนงสุ่อำนากก็ไม่ได้จำกัดตัวเองไว้ แต่เฉพาะเรื่องของปัจเจกต่อปัจเจกเท่านั้น แต่ยังมีมิติที่เกี่ยวข้องกับสังคมและการเมืองอย่างสลับซับซ้อน กล่าวคือ เมื่อผู้มีอำนาจต้องการแสวงหาอำนาจที่จะใช้ในการกดขี่ผู้คนในสังคมวงกว้าง ก็จำเป็นที่จะต้องซ่อนเร้นพฤติกรรมเพื่อกระทำอย่างแยบคาย และหนึ่งในวิธีการอันแยบคายนั้นก็คือการทำให้ระบบการศึกษาหลายมาเป็นสิ่งรับใช้ในการเมือง หรือก็คือใช้กระบวนการทางการเมืองเป็นตัวกำหนดนโยบายทางการศึกษา เพื่อกดขี่และควบคุมผู้คนในสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น ประเทศใดมีระบบการศึกษาเป็นแบบใดก็ย่อมสะท้อนให้เห็นเจตจำนงของผู้มีอำนาจในสังคมนั้น ๆ ได้ว่า ต้องการที่จะกดขี่ผู้คนหรือปลดปล่อยผู้คนไปในทิศทางไหนอย่างไร ดังทัศนะของนิทซ์เช่ที่ว่า “มาบัดนี้ ‘การศึกษา’ สะท้อนมุมมองด้านความต้องการของสังคม ซึ่งไม่ใช่ความต้องการที่เป็นไปได้ในอนาคต แต่เป็นความต้องการของสังคมขณะนั้น. คนเราถึงได้กระสันสร้างเครื่องมือ [ทางการศึกษา] ขึ้นมาเพื่อการนั้น⁶” (Nietzsche, 1968: 477)

จากทัศนะของนิทซ์เช่ สะท้อนให้เห็นว่า ระบบการศึกษาในสังคมอาจไม่ได้เป็นคุณต่อผู้คนในสังคมนั้นเสมอไป เพราะหากการศึกษาถูกเคลือบแฝงไปด้วยกุศโลบายของผู้มีอำนาจ ก็มีความเป็นไปได้ที่สังคมจะทำให้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้มีอำนาจเสียเอง เป็นการทำให้การศึกษาเป็นสิ่งที่ไกลห่างออกไปจากการศึกษาที่เสริมสร้างสติปัญญา แต่เป็นการศึกษาที่กดขี่ผู้คนให้ขาดเวลาเบาปัญญา ซึ่งมักจะเป็นลักษณะของการศึกษาในสังคมเผด็จการ ดังที่นิทซ์เช่พยายามขุดรากถอนโคนให้เห็นว่า “รากฐานของการปกครองระบอบคณาธิปไตย

⁶ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ: Until now, “education” has had in view the needs of society: not the possible needs of the future, but the needs of the society of the day. One desired to produce “tools” for it.

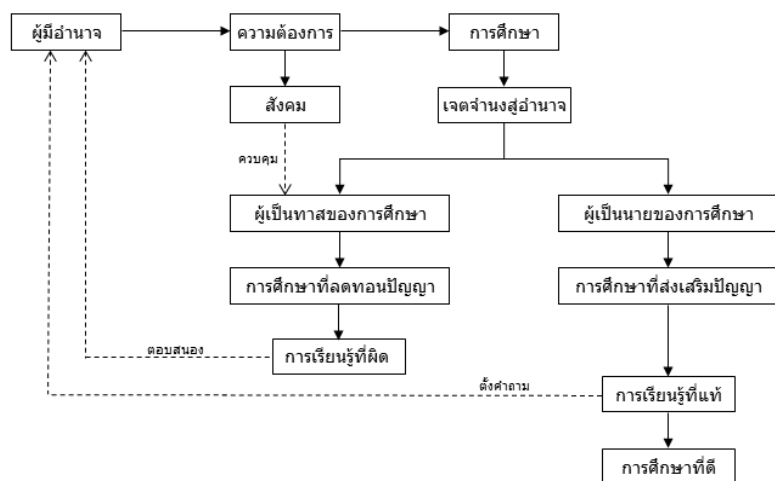
ที่อยู่เหนือประชาชนและผลประโยชน์ของประชาชนนั้น การศึกษาได้มุ่งไปสู่การเมืองของมนุษย์อย่างถ้วนทั่ว⁷” (Nietzsche, 1968: 545)

เมื่อพิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากกระบวนการของการศึกษาในลักษณะนี้ย่อมกล่าวได้ว่า เมื่อการศึกษาได้กลายเป็นเครื่องมือรับใช้ผู้มีอำนาจ การศึกษาในลักษณะนี้ย่อมทำให้ผู้คนในสังคมมีทัศนคติเยียวใจ ที่ยิ่งศึกษาเรียนรู้มากเท่าใด ก็ยิ่งตกอยู่ภายใต้เงื้อมมือของอำนาจของมูลนายผู้อยู่สูงกว่า และเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากกุศโลบายทางการศึกษาในการกดขี่ประชาชน ผลที่ตามมาก็คือ ระบบการศึกษาได้กลายเป็นรากฐานของการถูกกดขี่ เพราะระบบการศึกษาเช่นนี้ พยายามที่จะเหนี่ยวรั้งทั้งความคิดและการกระทำของผู้คนให้ขาดศักยภาพทางปัญญา เพื่อสร้างความชอบธรรมที่สอดคล้องกับอุดมการณ์บางอย่างของสังคม การศึกษาในแง่นี้จึงมิได้เป็นการศึกษาเพื่อขึ้นนำเบิกไปสู่การมีเสรีภาพทางปัญญาอย่างแท้จริง และเป็นการศึกษาที่ชวนให้หดหู่เพราะบั่นทอนทั้งสติปัญญาและความเป็นมนุษย์ ดังที่นิตซ์เช่เองก็รู้สึกเช่นกันว่า “การศึกษาในทุกวันนี้ล้นแล้วแต่สิ้นหวัง ไร้แก่นสาร ขาดศูนย์กลางที่มีแรงดึงดูด ช้ำยังต่างพร้อยไปด้วยความลึกลับของคุณค่า”⁸ (Nietzsche, 1968: 32)

สิ่งที่เรียกว่าการศึกษาตามทัศนะของนิตซ์เช่ จึงเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับอำนาจและการขูดเกลากทางสังคม ทำให้การศึกษากลายเป็นหนึ่งในกลไกที่ผู้มีอำนาจใช้เพื่อควบคุมคนในสังคม โดยลดทอนมนุษย์ให้เป็นเพียงหุ่นหนึ่งหนึ่งของสังคมที่มีหน้าที่เพียงตอบสนองต่อความต้องการของผู้มีอำนาจ แต่ในทางตรงกันข้าม การศึกษาที่ดีจะต้องส่งเสริมให้มนุษย์ได้บรรลุถึงศักยภาพทางปัญญาของตน จึงจะเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาที่ให้การเรียนรู้อย่างแท้จริงแก่มนุษย์ ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะของการเรียนรู้ได้ตามแบบแผนดังต่อไปนี้

⁷ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ: Foundation of an oligarchy above peoples and their interests : education to a universally human politics.

⁸ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ: All of education to date, helpless, untenable, without center of gravity, stained by the contradiction of values.

ตามแบบแผนข้างต้น คือ กรอบแนวความคิดที่สอดคล้องกับมุมมองด้านการศึกษา ในเรื่องการศึกษาที่ดี ตามทัศนะของทั้งนิทซ์และพุทธาวะ โดยแสดงให้เห็นว่า เจตจำนงสุ่อำนาก คือตัวแปรสำคัญที่จะทำให้ปัจเจกใช้การศึกษาเพื่อก้าวพ้นการถูกสังคมควบคุมผ่านการให้คุณค่ากับการเรียนรู้ที่ผิด ไปสู่การตั้งคำถามต่อผู้มีอำนาจในฐานะที่ตนเองคือผู้เป็นนายเหนือการศึกษา หรือจะยอมตนตกเป็นทาสของการศึกษาที่ผู้มีอำนาจใช้เป็นเครื่องมือกดขี่และขัดเกล่าให้สูญเสียศักยภาพปัญญา การศึกษาที่ผิดพลาดเช่นนี้เป็นสิ่งที่นิทซ์เฝ้าระวังว่าถลันและต่างพร้อมทั้งในแง่ของศีลธรรมและคุณค่าของการศึกษา ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ผู้มีอำนาจได้นำการศึกษาไปผูกมัดอยู่กับคุณค่าทางวัฒนธรรม ภายใต้อำนาจประสงค์คือเพื่อหล่อหลอมผู้เรียนให้กลายเป็นกลุ่มก้อนของผู้คนที่มีความรู้ผิดพลาดร่วมกัน มุ่งสร้างคนที่พร้อมตอบสนองต่อเจตจำนงของผู้มีอำนาจ โดยปราศจากการตั้งคำถามใด ๆ จนในที่สุดก็กลายเป็นวัฒนธรรมทางการศึกษา และยังถูกนำไปใช้เป็นหนึ่งในเกณฑ์การตัดสินคุณค่าของผู้คนในสังคม การศึกษาที่ถูกบิดเบือนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการรับใช้วัฒนธรรม/อำนาจเช่นนี้ ย่อมชวนให้นิทซ์รู้สึกถึงปลายทางของการศึกษาที่มีแต่ความน่าสั่นหวั่น

อย่างไรก็ตาม แม้นิทรรศะจะวิพากษ์การศึกษาและปัญญาชนภายใต้บริบทของสังคมเยอรมัน แต่กรอบแนวความคิดดังกล่าวก็สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์และตีความการศึกษาที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือลดทอนศักยภาพทางปัญญาของมนุษย์ได้ทั่วไป ซึ่งทางปากฝั่งของประเทศญี่ปุ่นเองก็เคยได้ตกอยู่ในบรรยากาศที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ในยุคปฏิรูปประเทศเมจิ ญี่ปุ่นถือว่าอยู่ระหว่างทางสองแพร่งของการที่ปัญญาชนต้องเลือกว่าจะถูกสังคมขัดเกลาและควบคุมต่อไปโดยยึดถือจารีตของระบบการศึกษาแบบเก่า คือ ขนบการศึกษาแบบขงจื้อ หรือจะเปิดรับเอาภูมิปัญญาของโลกตะวันตกมาใช้ในการพัฒนาประเทศไปสู่ภาวะสมัยใหม่ และแน่นอนว่าหากปัญญาชนปิดกั้นความรู้โดยผูกขาดแต่การศึกษาระบบเก่าเอาไว้ สิ่งทีรออยู่อาจเป็นความน่าสิ้นหวัง แต่ยังมีบุคคลสำคัญที่พยายามสร้างความตระหนักให้สังคมญี่ปุ่น คือ ฟุคุซาวะ ยุกิจิ ที่ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาเรียนรู้บางอย่างของญี่ปุ่นนั้น ยังไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาเรียนรู้ที่เสริมสร้างภูมิปัญญาอย่างแท้จริง จนนำมาสู่ความพยายามปฏิรูประบบการศึกษาของญี่ปุ่น และทำให้ฟุคุซาวะ วิพากษ์จารีตทางการศึกษาแบบขงจื้อที่ญี่ปุ่นยึดถือมาอย่างช้านานว่า หากยังยึดถือต่อไปก็เกินไปได้ว่าจะนำญี่ปุ่นไปสู่ความน่าสิ้นหวัง บทบาทของฟุคุซาวะในแง่นี้ จึงไม่ได้ยิ่งใหญ่ไปกว่านิทรรศะที่วิพากษ์สังคมเยอรมัน

ปรัชญาการศึกษาของฟุคุซาวะกับการตอบโต้เจตจำนงสู่อำนาจแบบขงจื้อ

ประเทศญี่ปุ่นกับลัทธิขงจื้อนั้น มีความเกี่ยวพันกันทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรมมานับแต่โบราณ แต่ในสมัยเอโดะ (ค.ศ. 1603-1868) ได้มีการสถาปนา ลัทธิขงจื้ออย่างเข้มข้น ให้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความชอบธรรมจากการปกครองด้วยระบอบศักดินา และกล่อมเกลาคูคนให้ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อราชวงศ์ ผ่านการกำหนดความคิด ความเชื่อ ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ข้องเกี่ยวกับราชสำนัก ซึ่งถึงที่สุดแล้วจึงกลายเป็นรากฐานทางศีลธรรมรูปแบบหนึ่งที่เข้ามากำหนดคุณค่าของคนในสังคมให้มีหน้าที่รับใช้ระบบราชสำนักตามลำดับยศศักดิ์ โดยมีสมเด็จพระจักรพรรรดิดำรงอยู่เป็นศูนย์กลางในฐานะสมมติเทพ

อีกทั้ง หากพิจารณาโดยภาพรวมจะพบว่า ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เปิดรับเอา รูปแบบทางวัฒนธรรมที่สูงกว่า (higher culture) มาจากสองแหล่งสำคัญ คือ จากประเทศจีนเป็นแหล่งแรกสุด ที่รับเข้ามาอย่างช้านานจนกลายเป็นรากฐานทางสังคมของญี่ปุ่น ส่วนอีกแหล่ง คือ จากประเทศตะวันตก (อาทิ ฝรั่งเศส เยอรมัน) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงรัชศกเมจิเป็นต้นมา ถือเป็นช่วงเวลาญี่ปุ่นได้เปิดรับ วัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ พร้อมทั้งทำการศึกษาค้นคว้าความรู้ต่าง ๆ อาทิ วิทยาศาสตร์ และปรัชญา เพื่อพัฒนาสังคมและผู้คนให้ก้าวไปเข้าสู่การเป็นประเทศ สมัยใหม่ แต่ด้วยภูมิหลังทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นซึ่งเดิมก็อยู่ในกรอบคิดแบบตะวันออก ที่มีรากฐานมาจากจารีตแบบขงจื้อ โดยเฉพาะในยุคโตกูงาวะซึ่งเป็นช่วงรอย ต่อของสมัยเอโดะกับเมจิ ที่มีการให้คุณค่ากับการมีศักดิ์ดีตามจารีตแบบขงจื้อเป็น อย่างสูง ด้วยภูมิหลังทางวัฒนธรรมเช่นนี้ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างมาก กับวัฒนธรรมตะวันตกที่เน้นความเสมอภาคเท่าเทียมของประชาชน ทั้งยังเป็น แนวความคิดแบบใหม่ที่เพิ่งไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมญี่ปุ่น จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ ปัญญาชนญี่ปุ่นแตกออกเป็นฝ่ายอนุรักษนิยมกับฝ่ายก้าวหน้า (Wakabayashi, 1998: 2, 5) แต่ถึงกระนั้น การศึกษาวัฒนธรรมและองค์ความรู้ของตะวันตก ก็ยังนับว่า มีความชอบธรรมในสังคมญี่ปุ่นอยู่ เนื่องจากเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับปัญญาหน้า พระพักตร์เพื่อการปฏิรูปเมจิ ทั้งห้าประการ ได้แก่

- 1) จะจัดให้มีสมัชชาประชาชน และตัดสินเรื่องต่าง ๆ ตามเจตนารมณ์ของ ประชาชน
- 2) กิจการต่าง ๆ ของรัฐทั้งหมดจะดำเนินไปโดยการประสาน ร่วมมือระหว่างทุกชนชั้น
- 3) สามัญชนทั้งหลายก็เช่นเดียวกับข้าราชการ สามารถจะแสวงหาความก้าวหน้าในชีวิตตามเจตนารมณ์ของตนได้
- 4) ขนบธรรมเนียมเลว ๆทั้งหลายจากอดีตจะถูกทำลายและหลักความ ยุติธรรมในแผ่นดินจะได้รับการสถาปนาขึ้น และ
- 5) วิทยาการความรู้ ต่าง ๆ จะแสวงหามาจากทั่วโลก เพื่อเสริมสร้างรากฐานแห่งระบบ การปกครองจักรพรรดิ (นิชิโอกะ, 2530: 19)

แต่ด้วยความแตกต่างทางวัฒนธรรม ที่สุดแล้วจึงเกิดกระแสต่อต้านองค์ความรู้จากตะวันตก และบานปลายไปสู่ปัญหาความขัดแย้งทางวัฒนธรรม โดยที่กลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้า คิดว่าองค์ความรู้ตะวันตกสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้พัฒนาประเทศชาติ ส่วนในทางตรงกันข้าม ฝ่ายอนุรักษนิยมที่พยายามรักษารักรศึกษาแบบขงจื๊อ ก็มุ่งโจมตีวิชาความรู้ของตะวันตกว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้คนญี่ปุ่นศีลธรรมตกต่ำ เพราะจะทำให้ผู้คนไม่รู้จักหน้าที่ของตนในสังคม แนวความคิดเรื่องเสรีภาพ ความเท่าเทียม และความเป็นปัจเจกแบบตะวันตก จึงถูกทำให้บิดเบือนเป็นความเชื่อที่ว่า วัฒนธรรมตะวันตกจะทำให้ผู้คนจิตใจหายบ้ำและกลายเป็นคนที่กระด้างกระเดื่องต่อสังคม เพราะแต่เดิมแล้วจารีตแบบขงจื๊อเป็นสิ่งที่วางอยู่บนพื้นฐานของนียัตินิยมเชิงอันตวิทยา (theological determinism) ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถกำหนดเจตจำนงเสรีของตนเองได้ เพราะทุกอย่างมีสวรรค์คอยกำหนด ดังที่ขงจื๊อได้กล่าวว่า “สวรรค์บันดาลให้คุณธรรมมีอยู่ในตัวข้าพเจ้า ถ้าไม่ยอมรับรู้ประกาศิตของสวรรค์ ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะเป็นคนสูงส่ง” (ขงจื๊อ, 2533: 16)

ดังจะเห็นได้ว่า ประกาศิตสวรรค์เป็นสิ่งที่ทำให้คนในสังคมยอมรับต่อชะตากรรมของชีวิตที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม ฉะนั้นสวรรค์ในฐานะความเป็นจริงสูงสุด (ultimate reality) ตามคำสอนของขงจื๊อ จึงอาจขวางกั้นอุดมคติในด้านการพัฒนาศักยภาพของปัจเจกชน รวมถึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่อาจทำให้การพัฒนาประเทศต้องชะงักงัน เพราะคตินิยมแบบขงจื๊อนั้นเป็นสิ่งที่สอดคล้องกันดีกับเจตจำนงสุ่อำนาจตามทัศนะของนิทซ์เซ่ สามารถนำไปสู่การยอมรับศีลธรรมแบบมูลนายกับข้าทาสด้วยเหตุนี้ พุคซาวะ จึงตอบโต้ชนบททางความคิดแบบขงจื๊ออย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา ความว่า “สวรรค์ไม่ได้สร้างคนให้อยู่เหนือคน และไม่ได้สร้างคนให้อยู่ใต้คน [...] ขึ้นชื่อว่าเป็นคนแล้ว ย่อมไม่มีความแตกต่างทางฐานะสูงต่ำ ทุกคนมีโอกาสและควรเรียนรู้วิทยาการไว้ [...] ความมีอิสระเสรีนี้ไม่เพียงแต่มีความสำคัญสำหรับบุคคลคนหนึ่งเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญสำหรับประเทศ ประเทศหนึ่งด้วย” (พุคซาวะ, 2525: 5, 7, 8)

⁹ มุ่งสู่วิทยาการ ฉบับแปลไทยของ กำชัย หลายสรรพสิริ (บรรณาธิการแปล) ใช้คำว่า “ฟ้า” แต่หากพิจารณาจากบริบทของการตอบโต้ขงจื๊อแล้ว คำว่า “เทน” หรือ “เทียน” 「天」 ในที่นี้ ผู้เขียนเห็นว่าควรถอดความลึกลับคำพูดของขงจื๊อ คือ “สวรรค์”

กล่าวคือ ฟุคุซาวะ ไม่เชื่อว่าการที่คนมีสูงมีตานั้นไม่ได้เกิดจากสวรรค์เป็นผู้กำหนดประกาศิต ฟุคุซาวะเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน แต่ฐานะสูงต่ำหรือการเบียดเบียนกดขี่ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น เป็นผลมาจากการเข้าไม่ถึงวิทยาการหรือการศึกษา เมื่อผู้คนขาดการศึกษาเพราะมัวแต่รือร้อประกาศิตสวรรค์บันดาลให้ชีวิตอยู่ดีมีสุข ก็จะเป็นผู้เบาปัญญา และผลที่ตามมาคือจะได้ผู้ปกครองรัฐที่เบาปัญญาด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ฟุคุซาวะได้กล่าวอย่างไม่อ้อมค้อม ความว่า

ถ้าประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนโง่ดังที่กล่าวแล้ว การที่รัฐบาลจะปกครองประชาชนโง่ ด้วยเหตุผลก็คงยาก จึงไม่มีหนทางอื่นนอกจากจะใช้อำนาจรัฐบีบบังคับข่มขู่ ดังคำพังเพยฝรั่งกล่าวว่า “ประชาชนที่ได้รับอนุญาตจะถูกปกครองโดยรัฐบาลที่ไร้เหตุผล” ซึ่งหมายถึงเรื่องนี้เอง นี่คือการวิบัติที่มีได้เกิดจากความไร้เหตุผลของรัฐบาล แต่เกิดขึ้นเพราะตัวประชาชนโง่เขลาว่ากันตามหลักตรรก ถ้าประชาชนโง่ถูกปกครองโดยรัฐบาลไร้เหตุผลแล้วประชาชนผู้ชาญฉลาดก็จะถูกปกครองโดยรัฐบาลที่ชาญฉลาดอย่างแน่นอน (ฟุคุซาวะ, 2525: 12)

ในแง่นี้ นับว่าทัศนะของฟุคุซาวะ มีความคล้ายคลึงกับมุมมองของนิทซ์เซ่ ที่มองว่า ระบบการศึกษาเป็นสิ่งที่พัวพันอยู่กับเจตจำนงสุ่อ่านา โดยเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ภายใต้เงื่อนไขว่า การศึกษาที่ดีจะทำให้ประชาชนมีศักยภาพทางปัญญาที่จะไม่ยอมให้รัฐบาลทำตัวเป็นผู้ใช้อำนาจอย่างเบาปัญญาและละเมิดต่อประชาชน ดังนั้นจุดตั้งต้นของฟุคุซาวะต่อประเด็นนี้ก็คือต้องชี้ให้เห็นว่าการศึกษาเพื่อเตรียมเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ จะต้องไปได้ไกลกว่าการศึกษาศีลธรรมและขนบธรรมเนียมโบราณในตำราของขงจื้อ ที่ไม่เพียงแต่จะลดทอนมนุษย์ให้ขาดอิสรภาพเพราะยึดโยงชะตาชีวิตตนเองอยู่กับสวรรค์แล้ว ยังทำให้ผู้คนยึดถือคำสอนเก่า ๆ อย่างเหนียวแน่นโดยไม่ยอมปรับเปลี่ยนตามภาวะสมัยใหม่ที่กำลังถาโถมเข้ามาสู่ญี่ปุ่น ดังคำเตือนของฟุคุซาวะ ความว่า

ผู้ศึกษาวิทยาการของขงจื๊อในปัจจุบันต้องซึ่งน้ำหนักความแตกต่างของแนวความคิดแต่ละสมัยให้พอเพียง ที่จะเลือกคล้อยตามหรือปฏิเสธได้ ถ้าแม้แต่เดินตามคำสอนของขงจื๊อเมื่อสองพันปีก่อนและพยายามนำมาปฏิบัติใช้ในสังคมเมจิปัจจุบัน ก็ไม่พ้นเป็นพวกหัวแข็งพูดกันไม่รู้เรื่อง ไม่ตระหนักถึงความจริงที่ว่า ค่านิยมของสิ่งต่าง ๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย (ฟูคุซาวะ, 2525: 124)

คำสอนของขงจื๊อ แม้จะมีคุณงามความดีอยู่บ้าง แต่เมื่อสังคมญี่ปุ่นได้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และทำให้คำสอนเก่า ๆ กลายเป็นสิ่งเหนียวรั้งศักยภาพทางปัญญาของปัจเจก ย่อมอดรู้ไม่ให้เกิดการก้าวหน้า คำกล่าวของฟูคุซาวะจึงแสดงให้เห็นถึงภาวะของการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ของโลกสมัยใหม่ของตะวันตก ที่เข้ามาปะทะกับชนบททางความคิดเดิมของญี่ปุ่นซึ่งมีรากฐานมาจากการอาศัยจารีตแบบขงจื๊อเป็นที่ยึด ดังนั้นญี่ปุ่นควรจะเลือกเอาสิ่งที่ก่อประโยชน์สูงสุดทั้งต่อบุคคลและประเทศชาติ อย่างสอดคล้องกับปัญญาหน้าพระพักตร์ การเรียนรู้ใดไม่เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและต่อชาติ ย่อมไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง ในแง่เดียวกันนี้ การไม่ชวนขยายหรือแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ก็ไม่สามารถเรียกว่าเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริงได้เช่นกัน โดยการเรียนรู้ที่ทำให้ได้มาซึ่งความรู้ที่ผิดพลาดเช่นนี้ ไม่อาจเรียกว่าเป็นการศึกษาที่ดีได้

ด้วยเหตุนี้ ฟูคุซาวะจึงตอบโต้นักวิชาการฝ่ายจีนศึกษาที่ยังยึดติดอยู่กับองค์ความรู้ของขงจื๊อ โดยยกตัวอย่างให้เห็นถึงกรณีของจีนและเกาหลีขึ้นมาว่า ทั้งสองประเทศนี้อนักรักความรู้ของขงจื๊อไว้อย่างเหนียวแน่น แต่ที่สุดแล้วก็ไม่ประสบผลสำเร็จในเรื่องปฏิรูปประเทศให้เข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ เฉกเช่นเดียวกับญี่ปุ่นสมัยโตกูงาวะ ที่ให้คุณค่าความรู้ของขงจื๊ออย่างสูงค่าก็เช่นกัน เมื่อมองย้อนกลับไปที่ต้องยอมรับว่าสิ่งเหล่านั้นคือความล้าหลังทั้งสิ้น และหากจะยังดำเนินตามรอยของจีนหรือเกาหลีอีก ญี่ปุ่นก็จะต้องเผชิญกับความล้าหลังต่อไป เมื่อพิจารณาถึงจุดนี้ ฟูคุซาวะจึงมองเห็นกุญแจดอกสำคัญที่ไม่มีในรากฐานที่มาจากคำสอนของขงจื๊อ นั่นคือ 'จิตใจแห่งความเป็นอิสระ' ซึ่งคือรากฐานของความเป็นปัจเจกในแบบตะวันตก อีกทั้ง

ฟูคุซาวะยังเชื่อมั่นว่า หากประชาชนได้รับการปลูกฝังให้มีจิตใจแห่งความเป็นอิสระ โดยมีเป้าหมายสูงสุดร่วมกันเพื่อนำพาชาติไปสู่ความเจริญด้วยแล้ว ประเทศญี่ปุ่น ก็จะไม่เพียงทัดเทียมกับตะวันตก แต่อาจก้าวไปได้ไกลเสียยิ่งกว่าชาติตะวันตกด้วย ในที่ (ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, 2525: 176)

ปรัชญาการศึกษาของฟูคุซาวะ จะมีข้อเสนอกเกี่ยวกับการจำแนกประเภทการเรียนรู้ออกเป็นสองปหารณะ (two categories of learning) ได้แก่ การเรียนรู้ที่แท้ (real learning) และ การเรียนรู้ที่ผิด (false learning) ซึ่งการเรียนรู้ที่จะได้จากสองปหารณะนี้จะนำมาซึ่งผลสัมฤทธิ์ที่แตกต่างกัน โดยการเรียนรู้ที่แท้จะต้องเป็นการเรียนรู้ที่สร้างเสริมเสรีภาพและความเป็นอิสระ (freedom and independence) ให้เกิดแก่ผู้เรียน ส่วนการเรียนรู้ที่ผิดจะมุ่งแต่การฝึกฝนแต่ทักษะที่อาจจะไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อรัฐ แต่อาจไม่เป็นประโยชน์แก่ตัวผู้เรียนเสมอไป รวมถึงพยายามขัดเกลาลักษณะนิสัยของผู้เรียนให้ตกอยู่ภายใต้ระเบียบวินัยที่จะไปปรับใช้ผู้มีอำนาจ (Nakayama, 1985: ix)

เมื่อพิจารณาถึงวิธีจำแนกการเรียนรู้ตามทัศนะของฟูคุซาวะแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องเจตจำนงสุ่อำนางของนิทซ์เช่ เนื่องจาก การเรียนรู้ที่ผิดนั้นจะนำผู้เรียนรู้ไปสู่การตกอยู่ภายใต้ศีลธรรมแบบข้าพาส โดยรับเอาความรู้ที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นภายใต้เจตจำนงของมูลนาย ที่ต้องการครอบงำและกดขี่ผู้คนในสังคมให้ยึดถือคุณค่าที่มูลนายเป็นผู้สถาปนาขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเรียนรู้ตามจารีตของขงจื้อ ที่เชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งไม่อาจแยกขาดจากศีลธรรมได้ การศึกษาหาความรู้ตามแนวทางจื้อจึงมีรากฐานบนการการศึกษาศีลธรรม รวมถึง การศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาประเทศก็ยังคงอยู่บนรากฐานเดียวกัน เป็นเพราะแนวคิดแบบขงจื้อเชื่อว่า สังคมและประเทศจะเจริญได้ บัณฑิตจะต้องรู้หน้าที่ของตนเอง และการรู้หน้าที่ของตนเองตามทัศนะของขงจื้อมีบ่อเกิดมาจากการมุ่งศึกษาศีลธรรม ดังที่ปรากฏในคำสอนของขงจื้อ ความว่า “บัณฑิตบุคคลและสังคมจะต้องมีความสอดคล้องสมดุลกัน กล่าวคือ สังคมจะมีความสงบสุขได้ ในส่วนแรกบุคคลจะต้องรู้ตนเองทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจก มีความคิดเป็นของตนเองและแสดงความสามารถของตนได้อย่างเต็มที่ต่อมาในส่วนที่สองบุคคลยังต้องรู้ฐานะทางสังคมของตนเอง” (ขงจื้อ, ม.ป.ป.: อ้างถึงใน เสาวภาคย์ วรลัคนากุล, 2554: 39, 41)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะพบว่า ความเป็นปัจเจกตามคำสอนของขงจื๊อ อาจไม่ใช่ความเป็นปัจเจกของอัตบุคคลที่มีอัตตานิยาม เนื่องจากขงจื๊อให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกในฐานะของการมีหน้าที่เป็นองคาพยพของสังคมตามบรรดาศักดิ์สูงต่ำต่างกันไป ในฐานะทางสังคมจึงกำหนดหน้าที่ของอัตบุคคลเอาไว้อย่างเบ็ดเสร็จ แม้จะอ้างว่าเป็นการให้การศึกษาเพื่อบ่มจิตสำนึกทางชนชั้นภายใต้ศีลธรรมอันดี แต่หากพิจารณาจนถึงที่สุด เมื่อจารีตทางการศึกษาของญี่ปุ่นถูกวางรากฐานมาเช่นเดียวกันนี้ จึงเป็นที่มาของการต่อต้านวิชาความรู้จากโลกตะวันตก และกลายเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับรูปแบบการเรียนรู้ที่แท้ตามทัศนะของฟูคุซาวะ อีกทั้งยังเป็นการขัดแย้งกับเป้าหมายในการนำพาประเทศไปสู่ภาวะสมัยใหม่ ที่ผู้คนจะต้องตระหนักถึงอิสระและเสรีภาพทางการศึกษาของตน เนื่องจากศีลธรรมกับวิทยาการความรู้ นั้น ไม่เหมาะสมที่จะนำมาศึกษาในลักษณะเหมารวมเป็นสิ่งเดียวกันได้

ดังนั้น เพื่อการสร้างระบบการศึกษาที่สัมฤทธิ์ผลสูงสุด ทั้งต่อผู้เรียนและต่อสังคมญี่ปุ่น ฟูคุซาวะจึงมีส่วนร่วมในการผลักดันให้กระทรวงศึกษาธิการออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่งในปี ค.ศ. 1872 เพื่อเป็นคำประกาศใช้ระบบการศึกษาแห่งชาติ โดยแถลงการณ์ฉบับนี้ มุ่งหวังที่จะสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าถึงความรู้สมัยใหม่ ด้วยการกำหนดมิวิชาที่เกี่ยวกับความรู้ตะวันตกเกิดขึ้นตามโรงเรียนต่าง ๆ แต่ในทางตรงกันข้าม ก็ทำให้ฟูคุซาวะต้องเผชิญหน้ากับฝ่ายอนุรักษนิยมที่เชิดชูระบบการศึกษาตามแนวขงจื๊อ จนนำมาสู่ข้อโต้แย้งของฝ่ายอนุรักษนิยมว่าระบบการศึกษาแห่งชาติที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ จะส่งผลให้ประชาชนมีใจโน้มเอียงฝักใฝ่ในความเป็นตะวันตก ผู้คนจะเสื่อมถอยศีลธรรมและทำให้สังคมวุ่นวาย ฝ่ายอนุรักษนิยมจึงเสนอให้โรงเรียนต่าง ๆ ยังคงสอนวิชาศีลธรรมแบบขงจื๊อเป็นหลักตามเดิม ส่วนถ้าจะศึกษาวิทยาศาสตร์ก็ให้เป็นบทเรียนที่อยู๋ภายใต้การชี้นำทางศีลธรรมด้วย (สมาคมนานาชาติเพื่อความรู้ทางการศึกษา ประเทศญี่ปุ่น, 2535: 37, 38)

อย่างไรก็ตาม ฟูคุซาวะ ไม่ลดละความพยายามที่จะหยั่งรากฐานของวิทยาการตะวันตกลงไป在日本 กระทั่งในที่สุดเขาได้ทำให้การศึกษาวิทยาการของตะวันตกเป็นที่แพร่หลายทั้งในหลายโรงเรียนและหลายมหาวิทยาลัย แต่ในช่วงเวลา

ไม่นานแนวความคิดอนุรักษนิยมแบบขงจื๊อก็ได้กลับมามีบทบาทอย่างเข้มข้นอีกครั้ง พร้อมกับความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งไม่ได้เป็นผลมาจากระบบการศึกษาที่ล้มเหลว หากแต่มาจากความอ่อนแอของพรรคการเมืองญี่ปุ่น และข้อบกพร่องที่ไม่รัดกุมซึ่งปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญเมจิฉบับแรก ที่เปิดโอกาสให้ทหารเป็นอิสระจากการควบคุมของพลเรือน จนนำมาสู่การที่ทหารแทรกแซงเข้ามาควบคุมอำนาจการบริหารประเทศโดยอ้างพระราชอำนาจของจักรพรรดิ และการอ้างพระราชอำนาจนี้ จึงนำมาสู่การรื้อฟื้นแนวความคิดของระบบการศึกษาแบบลัทธิขงจื๊อกลับมาใช้ใหม่ เนื่องจากสอดคล้องกับการปลูกฝังอุดมการณ์แห่งความจงรักภักดีในองค์สมเด็จพระจักรพรรดิ ปลูกฝังความรักชาติ เน้นความมีระเบียบวินัยและความกตัญญู (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2551: 85, 86; ศักดา ปรารค์ประทานพร, 2530: 34)

ภายหลังจากที่ทหารได้เข้ามาใช้อำนาจแทรกแซงระบบการเมือง และนำคำสอนของขงจื๊อกลับมาบรรจุไว้ในระบบการศึกษาแห่งชาติอีกครั้ง ยิ่งแสดงให้เห็นเจตจำนงสุ่อำนาจของฝ่ายที่มีความต้องการควบคุมสังคมได้อย่างชัดเจนว่า มีการใช้อำนาจเข้ามากำหนดทั้งเนื้อหาและกระบวนการศึกษาให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของขงจื๊อมากล่อมเกลาคณาจารย์ให้จำนนต่อการปกครองของทหาร ที่อาศัยสมเด็จพระจักรพรรดิเป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดี รวมถึงอาศัยระบบการศึกษาในลักษณะนี้เข้ามาขัดเกลาคิดและจิตใจของทุกคนให้เดินหน้าไปสู่การยอมรับในลัทธิชาตินิยมทางทหารแบบสุดขั้ว และนำไปสู่การเปิดฉากทำสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งในท้ายที่สุดประเทศญี่ปุ่นก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามไปอย่างยับเยิน

การพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองของญี่ปุ่นถือเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ญี่ปุ่นต้องเข้าสู่สภาวะฟื้นฟูประเทศใหม่อีกครั้ง และนำความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่มาสู่ญี่ปุ่นในภายหลังเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษา เนื่องจากญี่ปุ่นภายใต้การยึดครองของสหรัฐอเมริกา ได้มีการปฏิรูประบบการศึกษานานใหญ่ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงมุมมองตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ ในสังคมญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก เริ่มจากการยกเลิกอุดมคติทางการทหารที่ส่งเสริมให้เกิดการคลั่งชาติอย่างรุนแรง รวมถึงเปลี่ยนแปลงปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นลงไปถึงในระดับของโรงเรียน ด้วยการยกเลิกวิชาการศึกษาการฝึกฝนศีลธรรม และสร้างวิชาใหม่ให้เรียนแทน คือ วิชาสังคม

ภูมิปัญญากับวิชาโครงสร้างทางสังคม โดยกำหนดให้เป็นวิชาพื้นฐาน เพื่อเปิดโลกทัศน์แห่งเรียนรู้ต่อสังคมและวัฒนธรรมอื่น (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2551: 117, 118)

นอกจากนี้ หากพิจารณาเพิ่มเติมในแง่ของปรัชญาการศึกษาแบบปฏิบัตินิยม (pragmatism) ที่มีทัศนะเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อการศึกษา (practice of education) ว่าจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานด้วยกันสองประการ ได้แก่ 1) การศึกษาจะต้องมีพันธกิจทางสังคม (social function) และ 2) การศึกษาจะต้องเป็นสิ่งที่เอื้อต่อประสบการณ์ชีวิตจริง (real-life experience) ของผู้เรียน ซึ่งพื้นฐานทั้งสองประการนี้คือวิธีการของปฏิบัตินิยมในฐานะของการเป็นปรัชญาการศึกษา โดยส่งเสริมให้การศึกษากลายเป็นวิธีการหนึ่งของกระบวนการแสวงหาความจริงที่แตกต่างไปจากความจริงสูงสุด (ultimate truth) ในทางอภิปรัชญา เพราะความจริงตามทัศนะของปฏิบัตินิยม คือ ผลสัมฤทธิ์ที่สอดคล้องกับประสบการณ์จริงและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม (Sakshi-Sharma and Beniwal, 2018: 74-79)

ในแง่นี้ ปรัชญาปฏิบัตินิยมจึงสอดคล้องกับแนวทางของปรัชญาการศึกษาของพุทธภาวะ เนื่องจากการที่พุทธภาวะที่พยายามผลักดันให้การศึกษาเป็นเอกเทศเพื่อให้เกิดเสรีภาพทางการเรียนรู้ นั่น คือการทำให้การศึกษามีพันธกิจต่อต่อสังคมอย่างมีต้องสงสัย อีกทั้งการศึกษาในทัศนะของพุทธภาวะก็เป็นสิ่งที่เอื้อต่อประสบการณ์ชีวิตจริง กล่าวคือ หากรัฐไม่เป็นผู้ผูกขาดการศึกษา ก็ย่อมไม่เกิดการบังคับให้เรียนรู้ในสิ่งที่รัฐเป็นผู้ประดิษฐ์สร้างและขัดกับความเป็นจริงของชีวิต อาทิ การบิดเบือนการศึกษาให้กลายเป็นกุศโลบายส่งเสริมความเป็นชาตินิยมแบบสุดขั้ว ที่ทำให้นักคิดเกิดจิตสำนึกที่ผิดพลาดต่อการรับรู้ความเป็นจริงของโลก ดังนั้น ความพยายามที่จะทำให้การศึกษาเป็นอิสระจากการเมือง จึงเป็นท่าทีที่พิจารณาได้ว่าจะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่เป็นประโยชน์ต่อทั้งต่อชีวิตของผู้เรียนและต่อสังคม

ท้ายที่สุด เมื่อพิจารณาการตอบโต้เจตจำนงสุ่อ่านาตามขนบการศึกษาแบบขงจื้อ จากมุมมองของปรัชญาการศึกษาเชิงปฏิบัตินิยมที่มีความสอดคล้องกับท่าทีของพุทธภาวะ การไม่ยินยอมต่อขนบแบบขงจื้อที่เข้ามาลดทอนผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาลงให้กลายเป็นเพียงการฝึกปฏิบัติเรียนรู้ศีลธรรมนั้น เกิดจากความตระหนักรู้ว่า การบังคับเรียนแต่ศีลธรรมไม่สามารถตอบสนองต่อพันธกิจ

ของสังคมญี่ปุ่นในช่วงของการพัฒนาประเทศ อีกทั้งการศึกษาตามชนบทแบบขงจื๊อ ยังกลายเป็นสิ่งที่ทำให้ประสบการณ์ชีวิตจริงของผู้คนต้องแปลกแยกกับภาวะสมัยใหม่ เพราะทำให้แบบอนุรักษนิยมที่ต่อต้านการเปิดรับองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ของตะวันตก ได้กลายเป็นโชตรวนที่ทำให้ผู้คนขาดซึ่งจิตใจแห่งการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ และไม่สอดคล้องกับพันธกิจของการศึกษาของญี่ปุ่นสมัยใหม่ ที่จะต้องเปิดรับเอาทั้งปรัชญาและวิทยาศาสตร์เข้ามาพัฒนาผู้คนและสังคมอย่างควบคู่กัน ฉะนั้น หากปลายทางของการศึกษาจะมีแต่ความไร้ผลสัมฤทธิ์ต่อชีวิตและสังคมแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับแนวทางพื้นฐานของปรัชญาการศึกษาเชิงปฏิบัตินิยม อีกทั้งยังขัดแย้งกับนิยามของการศึกษาที่ดีตามทัศนะของฟุคุซาวะด้วยเช่นกัน

บทสรุป

แม้การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาครั้งสำคัญจะเกิดขึ้นหลังจากญี่ปุ่นพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นผลพวงสำคัญที่สืบเนื่องมาจากวิสัยทัศน์ทางการศึกษาอันกว้างไกลของฟุคุซาวะ ที่มองเห็นปัญหาของระบบการศึกษาญี่ปุ่นในก่อนหน้า ที่เน้นแต่เพียงรูปแบบของการรักษาขนบความคิดของขงจื๊อ ซึ่งไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของญี่ปุ่นที่กำลังก้าวไปสู่ในภาวะสมัยใหม่ ปรัชญาการศึกษาของฟุคุซาวะในเรื่อง ‘จิตใจแห่งความเป็นอิสระ’ ที่สนับสนุนให้ผู้คนมีอิสระในการเรียนรู้ ที่นำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ทางภูมิปัญญา และยังคงตอบสนองต่อพันธกิจในการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นนั้น เกิดมาจากวิธีการแบ่งแยกความรู้ในเชิงปฏิบัตินิยมของฟุคุซาวะ ที่แยกความรู้ออกเป็นสองปทัธกะ คือ ความรู้ที่แท้ อันเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ชีวิตจริงและพันธกิจของสังคม ส่วนอีกปทัธกะในทางตรงกันข้าม คือ ความรู้ที่ผิดพลาด ซึ่งเป็นความรู้ที่สูญเปล่า เนื่องจากมิได้เสริมสร้างภูมิปัญญา แต่มุ่งเน้นเพียงการขัดเกลาให้ผู้เรียนตกเป็นทาสของการศึกษา

ฟุคุซาวะมองว่า ระบบการศึกษาที่ญี่ปุ่นใช้อยู่ ณ ขณะนั้น ให้ความสำคัญกับการฝึกฝนศีลธรรมตามชนบทของขงจื๊อมากเกินไป อีกทั้งผู้คนยังมีท่าทีปฏิเสธองค์ความรู้จากโลกตะวันตก ซึ่งในทางที่เลวร้ายที่สุดก็อาจทำให้เกิดการชะงักงัน

ทางปัญญา และผลที่ตามมาก็คือการตกเป็นเป้าของการยึดครองหรือหาผลประโยชน์โดยชาติตะวันตก ดังที่จีน เกาหลี และอินเดียต้องประสบมาแล้ว ความตระหนักในแง่นี้ของฟุคุซาวะ ได้ทำให้เขามีบทบาทคล้ายคลึงกับนิทซ์เซ ที่คอยย้ำเตือนปัญญาชนเยอรมันถึงความบั่นทอนทางการศึกษาที่เกิดขึ้น แต่ความแตกต่างระหว่างทั้งสองคนก็คือ นิทซ์เซแสดงให้เห็นเป็นปัญหาของการศึกษาด้วยวิธีการทางอภิปรัชญา โดยอธิบายถึงสภาพปัญหาของการศึกษาที่พัวพันกับเจตจำนงสุ่อำนาจ และจบลงโดยที่นิทซ์เซเพียงชี้ให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างเท่านั้น แต่ในขณะที่ฟุคุซาวะแก้ไขปัญหาการศึกษาของญี่ปุ่นด้วยวิธีปฏิบัตินิยม โดยมุ่งหวังผลสัมฤทธิ์ที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมญี่ปุ่น

ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาการศึกษาของฟุคุซาวะ จึงมุ่งเน้นไปยังการเรียนรู้ที่แท้ เพื่อให้การศึกษาเป็นกระบวนการส่งเสริมผู้คนให้มีจิตใจแห่งความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้วิทยาการตะวันตก ซึ่งถึงแม้จะเป็นเหตุที่ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมใช้มาเป็นข้ออ้างโจมตีว่า การศึกษาตะวันตกจะทำให้สังคมญี่ปุ่นเสื่อมศีลธรรมก็ตาม ฟุคุซาวะก็แก้ไขด้วยการชี้ให้เห็นว่า จิตใจแห่งความเป็นอิสระตามทัศนะของเขา ไม่ได้ปฏิเสธสังคม หากแต่เป็นความอิสระที่มีพันธกิจต่อชาติ ในแง่นี้จึงถือว่า ชาติ เป็นองค์รวมของปัจเจก และจากการที่ปัจเจกเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ปัจเจกจึงไม่ได้ตัดขาดจากสังคม แต่ในขณะเดียวกันปัจเจกก็ยังมีอิสระในการกำหนดตนเอง ระบบการศึกษาที่ดีจึงต้องตอบสนองต่อประสบการณ์ชีวิตจริงของปัจเจก เพื่อให้ปัจเจกสามารถกำหนดตนเองได้อย่างแท้จริง ปัจเจกจึงมีอิสระที่จะสร้างเสริมศักยภาพทางปัญญาไปพร้อมกับนำศักยภาพของตนนั้นกลับมาตอบสนองต่อพันธกิจของประเทศ ที่จะต้องพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง กระทั่งกลายเป็นฐานคิดสำคัญของฟุคุซาวะ ที่เสนอให้ญี่ปุ่นตัดสินใจละทิ้งความเป็นเอเชีย โดยก้าวข้ามจีน เกาหลี และกระทั้งอินเดีย เพื่อนำประเทศไปเทียบเคียงกับตะวันตก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าปรัชญาการศึกษาของฟุคุซาวะถือเป็นมรดกทางความคิดที่สำคัญและสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดแก่แวดวงการศึกษาของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตอบโต้กับเจตจำนงสุ่อำนาจแบบขังอยู่ในสังคม

ญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามฟูคุซาวะได้ปฏิบัติจนเกิดผลสัมฤทธิ์ แต่การที่ฟูคุซาวะเองก็มีข้อเสนอให้ละทิ้งความเป็นเอเชียนั้น กลับกลายเป็นความย้อนแย้งที่เกิดขึ้นในปรัชญาการศึกษาของเขา เพราะนั่นทำให้ปรัชญาการศึกษาของฟูคุซาวะเองก็ดำรงอยู่ในฐานะเจตจำนงสู่อำนาจในรูปแบบใหม่ ที่เข้าไปแทนที่เจตจำนงแบบขงจื้อ แต่นั่นก็เป็นสิ่งที่นิทซ์ได้ชี้ชัดไว้ก่อนหน้านี้แล้วเช่นกันว่า ธรรมชาติของโกนี่เป็นวัฏจักรของอำนาจที่หักหาญตัวมันเองซ้ำแล้วซ้ำเล่า ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่ต้องการนำตัวเองไปสู่สิ่งที่ดีกว่า เจตจำนงสู่อำนาจก็จะปรากฏออกมาในลักษณะของอำนาจที่จะนำมาใช้กดขี่ต่อกัน ซึ่งทำให้มองได้ว่า ฟูคุซาวะก็ใช้เจตจำนงสู่อำนาจของเขาในการหักหาญเจตจำนงสู่อำนาจเดิมที่มีอยู่ในสังคมญี่ปุ่น ณ เวลานั้น

เอกสารอ้างอิง

- ขงจื้อ. (2533). *วจนะขงจื้อ*. (วุฒิชัย มูลศิลป์ และ จำนงค์ดิวัฒน์สิทธิ์, ผู้แปล.). กรุงเทพฯ: ดันฮ้อ.
- นิชิโอกะ, โทราโนะสุเกะ. (2530). *ญี่ปุ่นในมิติเวลา (Koko Nihonshi)*. (ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, ผู้แปล.). กรุงเทพฯ: สมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่นในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. (2525). *นักคิดญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ฟูคุซาวะ, ยุกิจิ. (2525). *มุ่งสู่วิทยาการ*. (กำชัย หลายสรรพสิริ, บรรณาธิการแปล.). กรุงเทพฯ: ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศักดิ์ ประรงค์ประทานพร. (2530). *ปรัชญากับการศึกษาในญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมาคมนานาชาติเพื่อความรู้ทางการศึกษา ประเทศญี่ปุ่น. (2535). *การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น เล่ม 1*. (สมเกียรติ ขอบผล, ผู้แปล.). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. (2551). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เสาวภาคย์ วรลัคนากุล. (2554). *การอ่านปรัชญาโบราณจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Celarent, B. (2014). An Outline of a Theory of Civilization by Fukuzawa Yukichi: Review. *American Journal of Sociology*, 119 (4), 1213-1220.
- Gordon, H. (1999). *Dictionary of Existentialism*. Connecticut: Greenwood Press.
- Komuro, M. (2013). 『近代日本と福澤諭吉』 (*Modern Japanese and Fukuzawa Yukichi [in Japanese]*). Tokyo: Keio University Press.
- Nakayama, K. (1985). *Introduction*. (pp. vii-xv). In Fukuzawa, Y. (1985). *Fukuzawa Yukichi On Education: Selected Works*. Tokyo: University of Tokyo Press.
- Nietzsche, F. (1968). *The Will to Power*. (W. Kaufmann & R. J. Hollingdale, Trans.). New York: Vintage.
- Nietzsche, F. (1998). *Twilight of the Idols*. (D. Large, Trans.). New York: Oxford University Press.
- Sakshi-Sharma, JK. and Beniwal, R. D. (2018). Pragmatism in Education. *International Conference on New Frontiers of Engineering, Science, Management and Humanities (ICNFESMH-2018)*. (pp. 74-79). New Delhi: OM Institute of Technology and Management.
- Wakabayashi, B. T. (Ed.). (1998). *Modern Japanese Thought*. New York: Cambridge University Press.